

IV. ГЛОБАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Віталій Литвин
Анатолій Романюк

ВЕЛИКІ КОАЛІЦІЇ У КОНТЕКСТІ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ БІЛЬШОСТІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ, ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ НА ПРИКЛАДІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕМОКРАТІЙ У ЄВРОПІ

У статті здійснено теоретико-методологічне дефініювання, структурування та моделювання великих коаліцій. Реалізовано аналіз теоретичних і практичних вимірів великих коаліцій. На основі партійно-розмірної й ідеологічно-формотворчої складових запропоновано механізми становлення великих коаліцій. Виокремлено передумови і детермінанти формування великих коаліцій. Схарактеризовано вплив та значення великих коаліцій на політичний процес. Означено сценарії необхідності формування великих коаліцій.

Ключові слова: коаліція, велика коаліція, процес формування великої коаліції, політичні причини та наслідки великих коаліцій, парламентські демократії.

V. Lutvyn. A. Romanuk. Grand coalitions in context the coalition's government majority: conceptualization, political reasons and political causes and consequence on example, parliamentary democracies in Europe. The article is dedicated to theoretical and methodological defining, structuring and modeling of grand coalitions. The authors applied the analysis of theoretical and practical dimensions of grand coalitions; proposed, based on party-dimensional and ideologically-formative components, mechanisms of grand coalitions' formation; singled preconditions and determinants of grand coalitions' formation; characterized impact and importance of grand coalitions in political process; termed necessity scenarios to form grand coalitions.

Key words: coalition, grand coalition, formation of grand coalition, political causes and consequences of grand coalitions, parliamentary democracies.

Проблематика процесів формувань та відставок урядових кабінетів вважається сьогодні однією із найбільш вагомих і неоднозначних у порівняльній політології. Це в меншій мірі помітно у контексті західних консолідованих парламентських демократій, проте часто супроводжує інституційні процеси у «нових» центральноєвропейських парламентських демократіях, які хоча й розвиваються за патернами своїх гомологів у Західній Європі, але не завжди їх унаслідують повною мірою²⁹. Особливо зазначена специфіка простежується у випадку кризових періодів розвитку, в яких одним з-поміж ракурсів задля розв'язання існуючих проблем у розподіленому (коли немає підстав говорити про достатнє домінування тієї чи іншої політичної партії або вето-актора) політичному середовищі є ініціювання так званих «великих» коаліцій.

Так, у ході парламентських виборів у Сполученому Королівстві в 2010 р. склалася ситуація, коли жодна із двох головних політичних партій не набрала достатньої кількості голосів, щоби самостійно сформувати уряд більшості, котрий вважається класичним типом кабінетів у цій країні³⁰. Одним з можливих варіантів виходу з тієї

---

²⁹ У більшості країн Європи, які являють собою приклади парламентських демократій (а це країни, котрі входять у Європейський Союз або історично із ним асоційовані), використано класичну західноєвропейську модель трактування сутності та призначення урядових кабінетів як вищих органів виконавчої влади, за якими зосереджені державотворчі процеси у тій чи іншій країні.

³⁰ На парламентських виборах у 2010 р. основні партії мали такий результат: Консервативна (Con) – 36,1 відсотка (307 мандатів у парламенті); Лейбористська (Lab) – 29,0 відсотків (258 мандатів); Ліберальних демократів (LD) – 23,0 відсотки (57 мандатів). За результатами виборів жодна партія не отримала більше половини з 650 мандатів у парламенті, достатньої задля формування однопартійного уряду більшості.

ситуації політики і експерти розглядали творення «великої коаліції» двома великими і головними (традиційно формотворчими) партіями. При цьому в більшості випадків за аналогією зверталися до досвіду формування «великої коаліції» у ФРН в 2005 р.³¹. Й хоча у Сполученому Королівстві вихід знайдено у творенні коаліційного уряду у форматі мінімально-переможної коаліції, але питання концептуального окреслення сутності поняття «велика коаліція» й її функціонального навантаження має набути самостійного теоретико-методологічного та політико-практичного значення, тим паче що останні формувались у низці західноєвропейських країн (хоча, на перший погляд, і здається, що великі коаліції – феномен, який вкрай рідко трапляється на практиці).

А з іншого боку, в країнах Центральної Європи, незважаючи на нечисленний досвід формування коаліційних урядів, порівнянно із країнами Західної Європи, теж відбувалося творення великих коаліцій. Ідеться про кабінети Я. Дрновсека (1993 – 1994 рр.) у Словенії, С. Станішева (2005 – 2009 рр.) в Болгарії та Е. Бока (2008 – 2009 рр.) в Румунії. Навіть попри відносно незначний відсоток цих урядів, порівняно з загальною сукупністю урядів, усе одно є підстави вважати, що в майбутньому подібний тип урядів може мати місце в зазначених та інших країнах регіону.

Нарешті, додатковим аргументом з приводу актуальності проблематики великих коаліцій слід вважати ситуацію 2008 р. в Україні, коли БЮТ і Партія регіонів активно співпрацювали, свідченням чого були проект закону про вибори, підготовлений В. Портновим і О. Лавриновичем, а також проект Конституції. При цьому обидва «актори» могли вийти на творення об'єднання у форматі

---

³¹ Під час парламентських виборів у 2005 р. відносну перевагу мали CDU/CSU (35,2 відсотка голосів виборців і 226 мандатів) і SPD (34,2 відсотка голосів виборців і 222 мандати). Однак жодна з двох найбільших у парламенті партій не змогла сформувавши традиційну для політичної практики Німеччини коаліцію. Це й постало підставою формування коаліції CDU/CSU і SPD, які в сумі здобули на виборах 69,4 відсотка голосів виборців і 73,0 відсотки мандатів.

коаліції найбільших парламентських (і таких, що розглядаються самостійними агентами урядово-формотворчих процесів) партій. Об'єднання не відбулося, але в політичний простір України і далі запускаються ініціативи/пропозиції про формування коаліцій двох і більше найбільших партій, які виступають політичними опонентами. Зокрема, зазначена специфіка знаходить своє відображення й за результатами парламентських виборів в Україні у 2012 р., коли починають звучати нові припущення про доцільність творення «великої коаліції» чи «коаліції всіх партій». Через це робиться додатковий наголос на необхідності визначення сутності та місця «великих коаліцій», їх моделювання, структурування, а також оцінювання у площині різних типів та класифікацій коаліційних кабінетів (із цього приводу слід зауважити, що в згаданому випадку уряди та урядові кабінети ми розуміємо як поняття, що є синонімічними, хоч у вузькому трактуванні, як вказують В. Литвин [1] й А. Романюк [2], ці категорії слід розмежовувати).

У наукових дослідженнях запропоновано не єдину спробу класифікації урядів і урядових кабінетів. Тим не менш, однією з найбільш апробованих вважається методика, яка свого часу (в цілісній формі у 1999 р.) була запропонована А. Лейпхартом [14]. Згідно з нею необхідно із типів урядів виокремлювати такі: однопартійні більшості, однопартійні меншості, мінімально-переможні та надлишково-переможні коаліції, коаліційні уряди меншості, тимчасові кабінети, великі коаліції, непартійні кабінети або кабінети експертів (технократичні уряди) й президентські кабінети (які формуються без участі композиції парламенту на основі повноважень президентів). Зазначену схему підтримали інші дослідники, зокрема, Дж. Волдендорп, Х. Кеман, Я. Бадж [22], С. Берглунд, Й. Екман та Ф. Аарброт [5]. Значною мірою вказана методика є ефективною, та все ж вона поєднує у собі вимоги як партійно-розмірного, так, партійно-ідеологічного векторів (при чому в різній мірі). Дотримання партійної розмірності, наприклад, вимагає виокремлення однопартійних і коаліційних урядів більшості й меншості (а також їхньої більш детальної оцінки).

А дотримування ж партійно-ідеологічного вектора передбачає виокремлення партійних та непартійних кабінетів, а також класифікацію коаліційних урядів більшості. Очевидно, що в теоретико-методологічному плані ці категорії не завжди є співмірними і взаємодоповнюючими, особливо якщо йдеться про дефініювання «великих» коаліцій, які, безумовно, завжди є урядами більшості, й при чому коаліційними³².

---

³² Із теоретико-методологічних підстав слід зауважити, що техніка виокремлення великих коаліцій на основі партійної розмірності всіх їх учасників може мати деякі неоднозначності у контексті виокремлення типів урядових коаліцій на засадах так званого підходу «структури кабінетів» (підхід застосовують Л. Додд [10], С. Ніколені [15], П. Роозендаал [18], К. Стром [20], П. Варвік [21]). Річ у тому, що методологічний ракурс зведено до дослідження розміру і кількості партій в уряді у прив'язці до ідеологічної композиції кабінетів і присутності/відсутності домінуючих партій у коаліціях. Наслідуючи цю модель для здійснення класифікації коаліційних урядів більшості, вчені виходять з припущення, що формування урядової коаліції вимагає від її учасників дотримання умов: а). пошук основними політичними партіями і блоками природних союзників для формування парламентської більшості; б). порозуміння між союзниками стосовно основних напрямів і цілей майбутньої діяльності; в). розподіл посад у коаліційному уряді, а також узгодження програми його діяльності [13]. З огляду на цю методологічну обумовленість, коаліційні уряди більшості поділяють на мінімально-переможні, надлишково-переможні і великі коаліції (в цьому разі також йдеться про поєднання розмірності й ідеологічності коаліційних урядів більшості). В цьому випадку велика коаліція – коаліційний урядовий кабінет більшості, для формування якого об'єднуються всі великі та рівні у електоральному плані ідеологічно несумісні парламентські партії. Тим не менш, попри всю вагомість цього теоретико-методологічного ракурсу він не завжди виявляється ефективним. Річ у тому, що мінімально-переможні коаліції не завжди трактуються з позицій розмірності і з позицій ідеологічності. Аналогічна ситуація стосується надлишково-переможних коаліцій. Якщо така динаміка набуває рис тенденційності (це найчастіше спостерігається у транзитних суспільствах, зокрема, в гібридних політичних режимах і напівконсолідованих демократіях,

При цьому великі коаліції вважаються найменш поширеним зразком коаліційної більшості у різних типах політичних режимів³³. Причина полягає у тому, що наукова проблема великих коаліцій не зводиться до формування традиційного типу мінімально-переможних й мінімально-наближених коаліцій (чи коаліцій мінімального радіусу дії) – якщо йдеться саме про конструкти коаліційності, – коли об'єднуються дві або три (і більше) найбільших і менших партій із одного «ідеологічного табору» (або партії, з яких одна вважається основною у площині перспектив формування уряду). А натомість, відбувається об'єднання (тимчасове чи більш тривале) двох або й більше найбільших у парламенті і співмірних за розміром основних партій, які зовсім не є традиційними партнерами у процесі формування/відставки уряду на підставі того, що вони зазвичай розглядаються/стають самостійними формотворчими центрами урядів і/чи становлять відмінні політичні позиції в ідеологічному спектрі. Вказана особливість у своїй основі має специфічну характеристику, яка перетворює «великі коаліції» у змішаний (а не «ідеальний», за трактуванням М. Вебера) тип коаліційних урядів.

причиною чого є слабкість ідеологічних партій), то тоді великі коаліції стають критичним винятком із зазначеного теоретико-методологічного ракурсу політологічного аналізу. Саме тому вважаємо, що підхід структури кабінетів є надто вузьким: з одного боку, він виявляється ефективним у консолідованих ліберальних демократіях, а з іншого – дуже слабо відповідає на емпіричні ситуації, які виявляються у перехідних суспільствах.

³³ Слід зауважити, що найчастіше дані із приводу великих коаліцій стосуються консолідованих та напівконсолідованих парламентських демократій, а також деяких гібридних політичних режимів. Формування цих урядів у напівконсолідованих і консолідованих автократіях відбувається рідко та пояснюється, переважно, одностайним превалюванням домінуючих партій, через що вагомість інших політичних сил, представлених у парламенті, практично зводиться нанівець. Крім того, формування великих коаліцій здебільшого не властиве для країн, які розглядаються як президентські демократії.

У нашому випадку ми виходимо із засадничого зауваження про те, що процес формування/відставки коаліційного уряду в парламентських демократіях відбувається на основі участі такого вето-актора, як політичні (парламентські, які мають завдання трансформуватися в урядові) партії, які відрізняються між собою ідеологічно та за їх розміром/представництвом у парламенті тощо (це означає, що саме політичні партії, а не окремі мандати, розглядаються як урядово-формотворчі). Внаслідок цього слід виокремлювати декілька традиційних «блочних» (сумарних) конструкцій, на підставі яких сьогодні у політичній науці відбувається класифікація коаліційних урядів.

По-перше, йдеться про виокремлення коаліційних урядів на основі показників рівня підтримки партій на виборах й, відповідно, кількості депутатських мандатів у парламенті. Узагальнено зазначений конструкт стосується розміру парламентських партій і його впливу на конструкції різних коаліційних урядів. При цьому слід розуміти, що категорія розміру партії може якісно та кількісно впливати на той чи інший кабінет, який буде сформовано на підставі міжпартійних домовленостей. Зокрема, на основі якісного розмірного критерію слід виокремлювати такі різновиди коаліційних урядів: коаліційний уряд меншості і більшості. В свою чергу, коаліційні уряди більшості поділяються на уряди коаліції мінімального розміру (мінімальної коаліції³⁴), мінімально-переможної

---

³⁴ Під мінімальними коаліціями науковці, зокрема Дж. фон Нейманн і О. Моргенштерн, розуміють такі коаліції, в складі яких відсутні партії, які не є обов'язковими задля досягнення коаліційної більшості. Зазначене трактування виключає елемент ідеологічності й опирається виключно на розмірну характеристику коаліційних урядів. У цьому разі слід простежувати різницю між так званими «коаліціями мінімального розміру» (конструкт запропонований В. Гамсоном і В. Райкером), які трактуються як варіанти коаліцій, які об'єднують мінімальну кількість учасників та дають мінімальну перевагу під час формування парламентської більшості. В останніх обов'язковою умовою є наявність мінімально можливої кількості мандатів, які дозволяють формувати (контролювати) парламентську більшість

коаліції³⁵ і надлишково-переможної коаліції. Серед останніх дослідники часто виокремлюють³⁶ мінімальні надлишково-переможні коаліції (коли вихід окремої однієї партії з адитивним статусом не призводить до втрати парламентської більшості) та негабаритні/максимальні надлишково-переможні коаліції (коли об'єднуються всі чи майже всі парламентські партії задля формування коаліційного уряду, за умови, що вихід навіть більше, аніж однієї партії, не веде до втрати парламентської більшості). При цьому варто зазначити, що об'єднання всіх парламентських партій в урядову коаліцію є підставою її умовного трактування як максимальної за розміром.

На підставі кількісного критерію складу коаліційних урядів необхідно виокремлювати (у цьому випадку не береться до уваги процедура отримання урядом інвеститури – тобто ініціального вотуму довіри, який традиційно забезпечується підтримкою не менше ніж « $1/2 + 1$ депутата» складу парламенту, хоча відомі й такі випадки, коли для забезпечення інвеститури потрібна підтримка не менш $3/5$ складу парламенту) два типи кабінетів: ті, у яких сумарна частка мандатів урядових партій у парламенті менша $1/2$ від повного складу парламенту; і ті, в яких ця частка більша $1/2$ повного складу парламенту. При цьому слід зазначити, що більшість буває різна і по-різному здатна впливати на перспективи здійснення урядового курсу.

(етимологічним аналогом таких коаліцій Дж. фон Нейманн й О. Моргенштерн часто називають «найменш виграшні коаліції»).

³⁵ Уряд вважається мінімально-переможною коаліцією, якщо він сформований із двох та/чи більше партій, котрі в сумі депутатських мандатів становлять більшість у парламенті, за умови, що вихід однієї (будь-якої) партії з парламентської більшості приводить до руйнування урядової коаліції.

³⁶ Про надлишково-переможну коаліцію йдеться тоді, коли вона сформована із трьох чи більше політичних партій, котрі в сумі депутатських мандатів становлять парламентську більшість, за умови, що вихід окремої партії (або партій), яка (чи які) має надлишковий (адитивний) статус у коаліції, з парламентської більшості не приводить до руйнування коаліційної більшості (урядової коаліції).

Саме тому й слід вирізняти окремі типи коаліційних урядів (а також й однопартійних) на основі їх кількісного критерію: 1) як уряди абсолютної більшості (зазвичай йдеться про кількісні конструкції на рівні від $1/2$ до $2/3$ складу парламенту – а в окремих країнах навіть $3/4$ складу); 2) як уряди кваліфікованої більшості (зазвичай це уряди, партії у яких мають сумарну частку депутатських мандатів на рівні, вищому аніж $2/3$ складу парламенту – в окремих країнах поріг кваліфікованої або конституційної більшості становить $3/4$ від повного складу парламенту). Окремим ж моментом останніх є такі урядові коаліції, партії яких мають сумарне представництво у парламенті на рівні, вищому $3/4$ або $4/5$ їх складу. Проте очевидно, що якісні й кількісні показники розміру урядових коаліцій не співмірні, а тому повинні братися до уваги роздільно.

По-друге, має йтися про виокремлення коаліційних урядів на підставі ідеологічного позиціонування «партнерів» по коаліції в ракурсі їх близькості, а також віддаленості (які в порівняльній політології описуються на підставі категорії радіуса або спектра дії). На цій основі необхідно виокремлювати такі типи коаліційних урядів у межах інтервалу ідеологічної сумісності та несумісності: коаліції мінімального радіуса дії, ідеологічно мінімально близькі коаліції, переможні коаліції, реалістичні коаліції із домінуючою центристською партією, коаліції максимального радіуса дії чи максимального ненаближені коаліції) [14, с. 94 – 96]. Та слід зважати, що ідеологічність ми розглядаємо широко – не лише в ракурсі ліво-правого позиціонування, але й на основі врахування потенціалу партій бути урядово-формотворчими. У цьому плані варто виокремлювати два типи урядових коаліцій: перші формуються основною та неосновною (неосновними) парламентськими партіями (під основною мається на увазі партія, яка традиційно в тій чи іншій аналізованій країні розглядається самостійним формотворчим центром гіпотетичного однопартійного чи коаліційного уряду; а під неосновною партією мається на увазі значно менша партія, яка традиційно не впливає на конструювання формотворчого процесу, а відіграє роль молодшого партнера); другі фор-

нуються (винятково чи переважно) основними партіями, й саме цей момент має критичне значення для функціонування коаліційних урядів (адже, традиційно, кожна із основних партій формує уряд самостійно – чи без допомоги іншої основної партії³⁷). Умовно ми їх інтерпретуємо як традиційно формотворчо-сумісні, а також як традиційно формотворчо-несумісні.

На цій основі слід звернутися до третьої блочної конструкції типологій урядів коаліційного типу (хоч ця конструкція в дечому й поєднує дві попередні структури). Мається на увазі механізм співвідношення урядових партій між собою на підставі їх відносного розміру (урядових партій одна щодо іншої), потенціалу коаліційності та ідеологічного/формотворчого впливу. На такій основі відбувається конструювання двох «парадигм» партійних систем у парламентських демократіях в Європі (до цієї групи ми відносимо всі країни Західної й Центральної Європи, які становлять Європейський Союз, а також і деякі країни, які не є членами Європейського Союзу, але постійно й історично з ним позиціонуються). Перша парадигма партійних систем – конструкція з домінуючими політичними партіями, а також, відповідно, переважаючим типом урядових коаліцій з домінуючою партією або кількома домінуючими партіями чи блоками. Друга парадигма партійних систем – конструкція із великою кількістю відносно співмірних за рівнем підтримки й представництвом у парламенті партій.

З погляду наявних класифікацій очевидними стають такі висновки: 1) всі запропоновані класифікації мають оцінюватися як самодостатні для розгляду урядів коаліційного типу в контексті конструювання висновків різного оціночного порядку; 2) жодна із запропонованих типологій не є «ідеальною» (у контексті ідей М. Вебера),

---

³⁷ Виняток становить випадок Швейцарії, де складно визначити, які з партій є основними, а які – неосновними. Річ у тому, що в цій країні відбувається специфічний процес формування коаліційних урядів на підставі так званої «магічної формули». Дуже часто за аналогічними патернами на практиці розвивається Бельгія. Ці два випадки специфічні, адже у них задіяно механізми консоціальної демократії.

особливо з огляду на те, що запропоновані конструкти не функціонують лише в чистому вигляді, а поєднуються в різноманітні теоретичні та практичні симбіозі, при чому в кожному із них відбувається непаралельне та неоднакове врахування цих (визначених вище) класифікаційних патернів; 3) у жодному запропонованому підході не виокремлюються великі коаліції, що доводить наше припущення про те, що велика коаліція являє собою аналітично змішаний різновид коаліційних урядів (при цьому розуміємо, що перевірки потребує формулювання, згідно із яким велика коаліція позиціонується як самостійний різновид коаліційних урядів).

Тим не менше, як показують різні наукові дослідження, а також з огляду на політичну практику, потрібно виокремлювати кілька факторів, які впливають на те, що той чи інший коаліційний уряд є прикладом великої коаліції:

1) по-перше, оскільки велика коаліція – це є коаліційний уряд більшості, який формується у багатопартійних (при цьому найчастіше в парламентських та прем'єр-президентських-напівпрезидентських) системах, тоді вона передбачає, що «партнери» в коаліції спираються на підтримку як мінімум половини плюс одного депутата від повного складу парламенту. Тим не менше, цьому критерію відповідають мінімально-переможна, мінімального розміру, надлишково-переможна коаліції, що вказано вище;

2) а тому, по-друге, велика коаліція передбачає об'єднання двох найбільших парламентських партій/блоків задля формування уряду. Проте цей маркер не уточнює ідеологічного позиціонування коаліційних/урядових партій

3) як наслідок, по-третє, велика коаліція завжди складається з ідеологічно або формотворчо протилежних партій/блоків, формування коаліцій між якими вважається нетрадиційним загалом або нетрадиційним задля конкретного оцінюваного випадку в межах будь-якої вибірки країн. А це означає, що кожна партія, яка формує велику коаліцію, розглядається як самостійний центр урядової формотворчості, а специфіка полягає тільки у тому, що спочатку уряд намагається сформувати найбільша партія; якщо їй це не вдається, то спробу здійснює друга за

розмірами (формотворча) партія – проте вони традиційно не розглядають одна одну як коаліційні «партнери», а лише у випадку неможливості сформувати уряд самостійно для запобігання парламентської (політичної) кризи і уникнення парламентських виборів вступають у велику коаліцію (аналогічним чином відбувається у випадку партійних блоків). Тобто у цьому разі ключовим є момент, що велика коаліція формується тоді, коли традиційні формати утворення урядів не спрацьовують й необхідним є пошук «неприродних» політичних союзників через подолання їх ідеологічних відмінностей;

4) по-четверте, всі неурядові партії в межах парламенту залишаються в опозиції стосовно урядових партій, які формують велику коаліцію (йдеться про низку дрібних партій, які самостійно не можуть сформувати коаліції з різних на це причин, проте відсоток їх представництва вважається достатнім для забезпечення ролі опозиції у парламенті);

5) й, по-п'яте, формування великої коаліції може відбуватися не лише двома найбільшими і протилежними партіями чи блоками, але й більшою кількістю партій, але за умови, що вони співмірні за розміром й ідеологічно/формотворчо протилежні, а також володіють потенціалом коаліційності.

Запропонована вище логіка може бути відображена на підставі моделі процесу формування великих коаліцій. Розглянемо гіпотетичну ситуацію, коли у парламенті репрезентовано чотири партії: партія А – яка оцінена як велика та домінуюча ліва політична сила; партія Б – яка оцінена як велика та домінуюча права політична сила; партії В та Г, які позиціонуються у будь-якому можливому варіанті їх ідеологічного розміщення за умови, що їх участь у коаліції із А або з Б не становить можливості для формування уряду більшості. Й при цьому зауважимо, що партія А за розміром більша, аніж партія Б. Тому спочатку А намагатиметься сформувати однопартійний уряд (цей варіант майже завжди розглядається як найбільш ефективний з погляду розподілу міністерських

портфелів та, відповідно, сфер впливу). Коли партія А це не вдасться, то вона операціоналізує свої витрати на формування коаліційного уряду з будь-якою з дрібних партій (В/Г). При цьому до уваги братимуться, в першу чергу, розмірні й ідеологічні позиції всіх можливих варіантів розподілу посад у гіпотетичних кабінетах, котрі достеменно не відомі. Якщо будь-який варіант коаліційного уряду поза межами участі партії Б не становить більшості, тоді здійснюватиметься припущення про ймовірність формування однопартійного або коаліційного уряду меншості (А, А + В, А + Г, А + В + Г). Тим не менш, родовим атрибутом урядів меншості традиційно вважають нестабільність, порівнянно із урядами більшості. Крім того, у цьому ракурсі слід також зважати на необхідність наявності розвиненої демократичної культури взаємовідносин основних політичних акторів. Із огляду на це, найбільш очевидно, що в зазначений ситуації партія Б не погодиться на втрату частини «гіпотетичних преференцій», забезпечуючи підтримку будь-якому варіанту урядів меншості (а це необхідно з огляду на момент, що формування будь-якого уряду, навіть меншості, вимагає інвеститури парламентської більшості). У такому разі, коли заданий процес також закінчиться невдачею (тобто не буде сформовано однопартійної або коаліційної меншості за участі домінуючої партії), то процес урядового формотворення перейде до другої за розмірами парламентської партії Б. Якщо й у цьому випадку (і у випадку інших партій, які позиціонуються як ймовірні форматори) уряду сформовано не буде, то залишиться три можливості для дальшого розвитку подій: 1) дострокові вибори; 2) формування технократичного уряду; 3) формування уряду з ідеологічно протилежною домінуючою партією (А + В) – великої коаліції. При цьому до уваги завжди береться парламентська позиція кожної домінуючої партії, адже на попередніх етапах формотворчого процесу вона може проголосувати за існуючі варіанти урядів, й при цьому не набуваючи статусу урядової. Проте це (як і сам процес

формування технократичного уряду та проведення дострокових виборів³⁸) вважається прогративним варіантом діяльності будь-якої партії, яка іманентно прагне до влади (а ми вже зазначали, що в парламентських демократіях центрами державотворчих процесів є саме уряди).

Поясненням ж тому, чому раніше не виникає гіпотетичного варіанта формування кабінету А + Б, є той факт, що ці партії, окрім формальної відмінності, яка закладена у текстах їхніх програм і статутів, формуватимуть і фактичні відмінності, особливо, коли намагатимуться довести власні переваги перед дрібними партіями. Тому часто виникають ситуації, коли А й Б взагалі позиціонуються у форматорському процесі як «вороги». З огляду на це, ці партії спочатку вважають, що в них є менше спільного між собою, ніж з меншими парламентськими партіями. І лиш ймовірність того, що парламент буде розпущено, штовхає ідеологічно відмінні або традиційно самостійні і домінуючі в межах урядів партії об'єднуватись у рівноважні конструкції. Задана логіка формування великих коаліцій є превалюючою у більшості конфігурацій партійних систем із домінуючою партією³⁹.

---

³⁸ У двох зазначених сценаріях реалізується негативний для парламентських партій контекст – падіння довіри щодо парламентських партій, парламентська криза. Тому домінуючі партії вкрай рідко погодяться на формування саме урядів технократичного типу або на проведення дострокових виборів. Тим паче, що останні несуть низку політичних ризиків для політичних акторів, представлених у парламенті, потребують часу і виступають затратним заходом для партій.

³⁹ Партійні системи з домінуючими партіями/блоками властиві Сполученому Королівству, Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, Австрії, Португалії, Болгарії, Румунії, Чехії, Польщі тощо. Як правило, ці партії/блоки домінуючі в лівому і/чи правому ідеологічному спектрі власних країн. Досвід творення урядових коаліцій у цих країнах дозволяє говорити про традицію чергування двох основних політичних партій/партійних блоків. При цьому слід зважати, що нагромаджений досвід творення коаліцій в європейських країнах свідчить, що в партійних системах з домінуючими партіями форматором виступає партія/партійний блок,

А з іншого боку, у випадку же систем із рівноважною конструкцією партій, творення великих коаліцій найчастіше відбувається аналогічним чином, за умови, що агентами формотворчості стають не окремі партії, а цілі партійні блоки, які формуються на основі ідеологічної близькості, або взагалі передбачено інші специфічні детермінанти формування великих та інших коаліцій⁴⁰.

Тим не менше, зазначена аналітична логіка (в тому вигляді, в якому вона досі запропонована) також не є довершеною – вона потребує уточнення на підставі ідей і моделей з приводу того, чи формування великих коаліцій є консолідованим явищем. З цього приводу в теоретико-методологічному плані варто висловити два зауваження: 1) великі коаліції відрізняються від коаліцій національної єдності⁴¹

що набрала/набрав відносну більшість голосів на виборах. Відповідно, найменше шансів потрапити в склад коаліції є у партії/блоку, яка/який має другий за чисельністю/розмірністю результат на виборах, бо вона/він самостійною може бути і стає у такому разі, якщо перша спроба формування коаліції виявилася невдалою, що є черговим форматором урядової коаліції (чи уряду як такого). У цій конструкції формат «великої коаліції» має місце у випадку, коли у формуванні уряду беруть участь дві найбільші партії, які традиційно самостійно виступають центрами формування урядових кабінетів.

⁴⁰ Задану групу становлять партійні системи Бельгії, Нідерландів, Швейцарії тощо. В такому разі «велика коаліція» (часто у специфічному розумінні, яке потребує окремого дослідження, про що мова піде згодом) передбачає об'єднання більше ніж двох партій чи блоків, при цьому серед них мають бути ідеологічно протилежні/несумісні.

⁴¹ Під коаліцією національної єдності розуміємо такі уряди, які передбачають об'єднання всіх парламентських партій (чи всіх великих парламентських партій) у коаліції, коли ідеологічні або політичні уподобання партій практичної ролі не відіграють. Такі уряди зазвичай складаються з урядових партій, сумарна частка мандатів яких у парламентах не є, гіпотетично, нижчою 90 відсотків. Різниця заданих урядів від великих коаліцій полягає у тому, що ідеологічне і формотворче протистояння основних партій у зазначеному контексті винесене за межі процесу формування уряду. Це означає, наприклад, що може відбутись об'єднання

(останні мають у своїй основі також поєднання ідеологічно протилежних партій парламенту, проте не всі з них володіють потенціалом коаліційності; окрім того, зовсім інші механізми та мотиви формування коаліцій національної єдності); 2) особливий ракурс властивий для деяких консоціальних демократій, у яких відбувається формування нетипових «прототипів» коаліційних урядів більшості, які за призначенням і конструкцією суттєво наближуються як до великих коаліцій, так і до коаліцій національної єдності – така постановка питання вимагає їх окремого аналізу, зокрема, на прикладі урядів Швейцарії, починаючи з 1943 р., та Бельгії, починаючи з 1973 р.⁴²).

найбільших парламентських партій, але разом із цим в коаліцію увійдуть й ідеологічно та політично протилежні менші партії. Технічно ця різниця від великих коаліцій полягає й у тому, що в останніх враховується абсолютний та відносний розмір урядових партій, а також їх ідеологічний статус чи традиційна позиція з приводу формотворчого статусу – а в коаліціях національної єдності увага відведена ракурсу будь-якого приросту коаліційної більшості, особливо в контексті пропорційного представництва. Окрім того, великі коаліції формуються тоді, коли інші зразки коаліційної співпраці є неможливими, а уряди національної єдності можуть мати місце тоді, коли можливі інші (традиційні) зразки формування урядів. Тобто, уряди національної єдності намагаються забезпечити якомога ширше ідеологічне представництво іманентно, а великі коаліції – вимушено. На цій основі коаліції національної єдності формуються переважно в умовах економічної, соціальної або військової кризи тощо (проте не парламентської, коли традиційні коаліційні партії-партнери не можуть сформувати традиційні конструкції коаліційних урядів, що здебільшого властиво великим коаліціям). Умовно, великі коаліції в цьому плані слід розглядати як «коаліції протилежного радіуса дії», а коаліції національної єдності – як «коаліції повного/максимального радіуса дії». Постановка питання вимагає окремого розгляду урядів національної єдності – проте в межах окремого дослідження.

⁴² У випадку Швейцарії слід зважати на досвід застосування так званої «магічної формули» під час формування урядів (у її фактичному ініціюванні з 1943 р. і у її формальному закріпленні з 1958 р.). Коаліції «квартету» основних партій (за винятком 1955 – 1959 і 2007 – 2008 рр. – коли, уряд формувався трьома партіями,

Здійснений теоретико-методологічний огляд алгоритмів формування великих коаліцій стає особливо актуальним у контексті виокремлення різних прикладів великих коаліцій у країнах Європи – й, особливо, в площині запропонованих класифікаційних патернів коаліційних урядів (з огляду на це було запропоновано порівняльний аналіз емпіричних даних щодо всіх країн Європи, у яких мали/мають місце великі коаліції – див. Табл. 1).

На підставі виокремлення прикладів великих коаліцій у країнах Європи (а такі країни, як Бельгія і Швейцарія, проаналізовані частково або зовсім не проаналізовані, адже у них має місце формування як великих коаліцій і специфічних типів коаліцій, так і виключно специфічних типів коаліцій) було отримано низку висновків, серед яких варті уваги такі:

1) великі коаліції у більшості парламентських демократій формуються вкрай рідко (як, наприклад, по одному разу в Ісландії, Ірландії, Португалії, Словенії, Болгарії або Румунії, два рази у Німеччині), та тільки в дуже незначній кількості країн Європи вони знаходять більш часте застосування (зокрема, в Австрії, Бельгії, Люксембурзі та Нідерландах);

2) великі коаліції зазвичай формуються або формувалися двома найбільшими партіями парламенту, які традиційно позиціонуються чи позиціонувалися самостійними центрами

та починаючи з 2008 р., коли уряд формується п'ятьма партіями) більше відповідають типу «урядів національної єдності», бо традиційно урядові партії спираються на підтримку понад 90 відсотків депутатів парламенту. Та все ж, всі урядові партії наділені потенціалом коаліційності й є ідеологічно протилежними, що більше відповідає практиці формування великих коаліцій. Схожа ситуація, періодично, властива й для Бельгії. Часто коаліційні кабінети, які формуються у цих країнах (хоча частіше у випадку Швейцарії), іменують «негабаритними коаліціями» (англ. oversized coalitions) – такими коаліційними кабінетами, які включають значно більше коаліційних партійних партнерів (агентів), аніж це потрібно для отримання більшості у парламенті. З огляду на це, ми не будемо зосереджуватися на аналізі цих країн, адже вони вимагають окремого порівняльного розгляду.

(чи основними партіями) в урядовій формотворчості (наприклад, Ісландія, Ірландія, Португалія, Румунія, Австрія, Люксембург, Бельгія (в межах проаналізованих прикладів, які ми не відносимо до коаліцій національної єдності)). При цьому слід зауважити, що можливе формування великих коаліцій двома протилежними блоками парламентських партій (або партією та блоком), котрі зазвичай позиціонуються як ідеологічні суперники (наприклад, ФРН, Словенія, Болгарія, Нідерланди) або самостійні формотворчі вето-актори;

3) великі коаліції на основі такого класифікатора коаліційних урядів, як якісний розмір, можуть бути оцінені як мінімально-переможні (Австрія, Бельгія, Ірландія, Ісландія, Португалія, Люксембург чи Румунія – в межах винятково великих коаліцій, а не коаліцій національної єдності) і надлишково-переможні (ФРН, Словенія, Болгарія, Нідерланди) коаліції;

4) застосовуючи такий класифікатор коаліційних урядів, як їхній кількісний розмір (або розмір представництва урядових партій у парламенті) дійшли висновку, що абсолютна більшість із них є урядами кваліфікованої більшості (за винятком великих коаліцій у Словенії у 1993 – 1994 рр., у Люксембурзі в 1989 – 1999 рр., а також у Бельгії у 1965 – 1966 рр.). – При цьому всі проаналізовані великі коаліції у Західній та Центральній Європі спиралися на урядові партії, які в парламенті мали понад 60 відсотків мандатів (це означає, що великі коаліції зазвичай спираються не на абсолютну, а на конституційну парламентську більшість, що створює додаткові механізми реалізації запланованих кроків урядового курсу – це особливо актуально в контексті оцінювання класичних надлишково-переможних коаліцій, які, як показує досвід країн Європи, не завжди досягають показника конституційної більшості);

5) на підставі наступного класифікатора коаліцій – ідеологічно-формотворчого позиціонування – стало очевидно, що великі коаліції завжди формуються урядово-формотворчо несумісними, а також ідеологічно протилежними парламентськими партіями чи блоками;

6) нарешті, на основі четвертого індикатора порівняння типів коаліційних урядів стає очевидним, що великі

коаліції в абсолютній більшості є рівноважними конструкціями (виняток становить тільки уряд Е. Кенні в Ірландії), навіть попри те, що вони мають місце найчастіше у тих конструкціях партійних систем, де зазвичай функціонують дві/три домінуючі партії.

Тим не менш, здійснений теоретико-методологічний і емпіричний порівняльний аналіз не повною мірою дає відповідь на питання про засадничі і концептуальні причини великих коаліцій. Приступаючи до їх аналізу, необхідно наголосити, що у більшості випадків причини формування великих коаліцій спираються на конкретні політичні й історичні передумови. Проте у цілому слід виокремлювати два набори інтерпретаторів причин формування великих коаліцій. Перший стосується добровільного процесу творення великих коаліцій: коли останні формуються з метою обмеження негативного впливу радикальних лівих чи правих партій, які мають представництво у парламенті (наприклад, Бельгія та Австрія)⁴³; коли формування

---

⁴³ У цій ситуації слід виокремлювати два набори чинників, які реально визначають поведінку партій, що мають характер домінуючих у парламенті. У першу чергу йдеться про випадки, коли великі, хоч відмінні в ідеологічному плані, партії мають між собою значно більше спільного, ніж з дрібними політичними партіями, які, в той же час, означені як радикальні (екстремістські). В іншому разі доводиться констатувати використання на практиці процедури «санітарного кордону». Принцип недопущення суперників радикального спрямування щодо урядової (або ж парламентської) ацени дістав у зарубіжній науці дефініювання на основі французького терміна «cordon sanitaire», який буквально перекладається як «санітарний кордон». Починаючи із кінця 1980-х рр., термін введено у роздуми про парламентську політику бельгійських коментаторів, котрі здійснювали допоміжні формотворчі процеси в Бельгії стосовно радикальних партій – Фламандський блок, а згодом Фламандський інтерес (VB). Основуючись на цьому терміні («угоді»), бельгійські політичні партії прагнули виключити партію з будь-якого коаліційного уряду, навіть якщо вони були змушені формувати великі коаліції із-поміж ідеологічних суперників [3, с. 435; 9; 11]. Поміж країн, у як застосовують

великих коаліцій стає традицією політичних систем окремих країн (це найбільш вдало демонструє досвід Люксембургу та Нідерландів, а також частково Австрії). Крім того, прикладом добровільного ходу формування великих коаліцій можуть бути й так звані «елементи партійно-виборчої інженерії»: йдеться про такий варіант, коли фрагментація дрібних партій є настільки значною, що жодний інший формат урядового кабінету, окрім великої коаліції двох найбільших за розмірами й ідеологічно протилежних партій, не є більше стабільним⁴⁴. Другий набір інтерпретаторів стосується винятково недобровільного процесу творення великих коаліцій – це проявляється у випадках неможливості процесів формування інших моделей однопартійних та/або коаліційних урядів більшості або меншості (у ситуаціях урядово-парламентських криз, а також соціально-економічних негараздів, що було змодельовано вище).

принципи «санітарного кордону», варто виокремити Бельгію, Австрію, Італію, Німеччину, Нідерланди, Францію, Чехію, Латвію, Естонію, Іспанію, Швецію, Норвегію тощо – проте не у всіх із зазначених країн мали місце великі коаліції. На цій основі формувалися великі коаліції в Австрії (щоб не дозволити дрібним екстремістським (радикальним) лівим або правим партіям потрапити в уряд чи навіть парламент), які незабаром стали традиційним типом коаліційних урядів (принаймні у проміжку 1947 – 1966 рр.).

⁴⁴ Зазначена причина формування великих коаліцій у випадку парламентських демократій у Європі є лише теоретико-методологічною, оскільки ми не помітили жодного прикладу її реалізації у досліджуваній вибірці. Проте варто апелювати в цьому разі до досвіду Ізраїлю, який підпадає під категорію обмеження дрібних партій на їхній партійно-електоральній основі. Окремі ізраїльські парламенти позиціонуються як надзвичайно фрагментовані. Це, в свою чергу, породжує колосальну непримиренність парламентських партій, між якими домовитися про формування уряду практично неможливо. Як наслідок – менше ризиків і «витрат» на формування великої коаліції (удвічі).

Іншим ракурсом причинності формування великих коаліцій є врахування таких її векторів, як парламентський і непарламентський (позапарламентський). Річ у тому, що найчастіше великі коаліції є продуктом політичної кризи – тобто або державної кризи, або парламентської кризи (коли відсутня більшість, яка потрібна принаймні для формування стабільного уряду, чи внаслідок сильної партійної фрагментації країни). У деяких системах великі коаліції (у цьому разі не йдеться про коаліції національної єдності) формуються в післявоєнний період, а також у перехідний (або транзитний) період їх політичного розвитку. Та все ж основною причиною виступає неможливість сформувати стійку більшість у парламенті на підставі хоча би одного домінуючого партійного/блокового урядово-формотворчого центру. Внаслідок розвитку ж заданого причинного сценарію формування великої коаліції головною особливістю останньої є відсутність у парламенті співмірної із владою (урядом) опозиції. Це означає, що в умовах формування великих коаліцій опозиційні структури будуть мати місце у парламенті, проте вони будуть слабкими і не здатними опонувати щодо висунення альтернатив урядовому курсу (часто розраховуючи на внутрішні ідеологічні розбіжності саме урядових партій).

У контексті оцінювання політичних наслідків великих коаліцій потрібно також здійснювати багатосторонній аналіз. З одного боку, такі конструкції коаліційних урядів більшості створюють досить сприятливі умови для проведення змін, вирішення складних суспільних завдань (найчастіше позитивний досвід великих коаліцій варто вбачати в нетривалому і непослідовному формуванні таких урядів). Якщо ж говорити про повторювальний характер великих коаліцій, то як, доводить практика, необхідно очікувати зростання масового невдоволення пересічних громадян, а також і дрібних парламентських (не кажучи вже про позапарламентські) партій – на основі ослаблення політичної конкуренції в парламенті й ускладнення потраплення в парламент малих та нових партій. Такі ситуації суттєво обмежують процедуру демократичної

циркуляції еліт і, як наслідок, спричиняють зростання ролі протестного голосування.

У більш недетермінованій часом (а точніше частотою формування) площині слід виокремлювати додаткові позитивні та негативні моменти конструкту великих коаліцій (або ж їх переваги й недоліки). Найголовніша перевага великої коаліції – це поєднання двох основних партій або двох найбільш важливих партій в уряді. Іншими словами, переважна більшість усіх виборців (зазвичай близько шістдесяти відсотків й більше) представлена в уряді. Серед інших (хоч і тимчасових/часткових) позитивних моментів великих коаліцій виокремлюємо такі: представництво волі більшості виборців на рівні влади, в найпершу чергу, виконавчої (саме тому більшість виборців може ототожнювати себе із політикою уряду – проте коаліції і їх політичні програми часто розроблені лідерами партій незалежно від волевиявлення виборців, іноді навіть проти волі виборців); обмеження гіпотетичності реалізації політики «глухого кута» (потенціал для зміни політичного курсу держави збільшується в міру того, як основні партії спроможні здійснювати вагомі політичні реформи без перешкод опозиційних партій); можливість реалізації політики вкрай необхідних та непопулярних реформ (велика коаліція здійснюватиме реформи простіше, аніж інший тип уряду, бо великі партії «більш відповідальні» за політичні рішення) – разом із цим така особливість, паралельно, може бути оцінена як негативний момент/наслідок великих коаліцій, адже урядові партії у аналізованому конструкті практично не враховують альтернатив, які пропонують опозиційні партії (останні можуть бути актуальними).

З іншого боку, великі коаліції наділені й іншими інституційними недоліками. Найвагоміший серед них – це процес формування «політичного картелю», свого роду «демократичної диктатури» (або ж «демократури»), яка перешкоджає демократичним перетворенням. Іншими словами – не стає опозиції, яка функціонує як реальна альтернатива правлячим партіям та може замінити поточний уряд. Якщо дві основні партії/блоки творять коаліції довше, ніж один виборчий цикл, то сенс демокра-

тичних виборів і ідея демократії, яка передбачає демократичні зміни, стає підірваною. Серед інших негативних моментів великих коаліцій виокремлюємо такі: наділеність урядового кабінету «суперповноваженнями», внаслідок чого виявляється «політичне безправ'я» опозиції (опозиція отримує проблеми з приводу «ефективного контролю» за діяльністю уряду, оскільки парламентські контрольні інструменти, як, наприклад, створення слідчих комісій, можуть бути використані лиш великими партіями чи коаліцією дрібних партій⁴⁵); збільшення фрагментації партійної системи, а також її негативних наслідків у процесі формування урядів (через зростання кількості партій і рухів, які виступають проти традиціоналізації великих коаліцій⁴⁶ – це мало місце в Австрії); конструкція ідеологічно (й/або електорально) протилежних партій у межах великої коаліції може спричинити ситуацію «урядового пату», коли задані партії коаліції не співпрацюють з-поміж собою, понижуючи урядову ефективність⁴⁷; зловживання «парламентськими

---

⁴⁵ У наведеному прикладі йдеться про те, що кількість парламентських комітетів, які закріплюються за опозиційними партіями, не властиво мала – особливо порівняно з кількістю комітетів, які закріплюються за опозиційними партіями тоді, коли у парламентських демократіях формуються традиційні зразки коаліційних або ж однопартійних урядів більшості (не кажучи вже про коаліційні чи однопартійні уряди меншості).

⁴⁶ Великі коаліції формують переваги дрібних непарламентських партій, зокрема, екстремістських, оскільки дрібні партії можуть отримати вигоду від заходів протесту проти уряду як великої коаліції. Як наслідок, велика коаліція може ускладнити перспективні шанси на майбутнє формування стабільного зразка однопартійних урядів більшості й мінімально-переможних коаліцій. Більш того, якщо згадані дрібні партії не матимуть змоги отримати електоральні переваги у формі парламентських мандатів, з протестних проти уряду ці партії будуть перетворені в непарламентські опозиційні рухи, що іманентно підриватиме систему представницької демократії.

⁴⁷ Партії великої коаліції здатні ініціювати «замороження» партійної конкуренції – внаслідок цього вони виявляються нездатними здійснювати основні політичні реформи.

надповноваженнями», якщо коаліційні партії тісно і ефективно співпрацюють (партії в коаліції можуть використати свої парламентські повноваження, щоб захистити та розширити власні урядові преференції).

Тим не менше, варто розуміти, що не всі політичні наслідки великих коаліцій відображені на підставі емпіричних фактів, які, як правило, є незаперечними. Окремі політичні наслідки великих коаліцій є теоретично передбачуваними або ж служать політичними перевагами чи недоліками, які не можуть бути емпірично доведені та залежать від конкретного випадку «політичної інженерії» великих коаліцій.

Крім того, зважаючи на гіпотетичні позитивні/негативні наслідки великих коаліцій, а також на досить значний досвід їхнього формування у парламентських демократіях в Європі, задаємось питанням про те, які чинники сьогодні здатні інтенсифікувати процеси формування великих коаліцій. Поряд із причинами формування заданого типу коаліційних урядів можемо виділити ряд «сприятливих» чинників, котрі мають місце в країнах Європи. По-перше, послаблення значення традиційних соціополітичних поділів (особливо в західноєвропейських країнах). У політології цю ситуацію досить часто пов'язують із переходом у 1960 – 1970-ті роки європейських партій до моделі «виборчої партії» з відповідним послабленням ролі ідеології, орієнтації на секторальні й конкретні групові інтереси, модифікацією ролі/значення організаційної структури партії. Значною мірою ці процеси були пов'язані з швидким розвитком/зростанням середнього класу в європейських країнах і переорієнтацією основних партій на весь електорат. По-друге, тенденція до ідеологічної конвергенції між традиційними лівими та правими політичними партіями, яка стала наочною на рубежі XX та XXI століть. Додатковим фактором варто вважати оформлення концептуального протиставлення між партіями «старої» і «нової» політики, що спричинило певне зближення традиційних партій, незалежно від їхньої позиції в ліво-правому ідеологічному спектрі.

Загалом, провівши комплексний аналіз великих коаліцій (та їх різних форматів), ми дійшли до концептуальних висновків, які виводимо із огляду на детермінантні атрибути оцінювання великих коаліцій. По-перше, йдеться про різновиди великих коаліцій, які можуть конструюватися за технікою як мінімально-переможних, так і надлишково-переможних коаліцій. По-друге, найчастіше великі коаліції є урядами кваліфікованої більшості. По-третє, вагоме значення мають процедури формування великих коаліцій. З одного погляду, ці коаліції розглядаються як певні «суперечності із парламентською системою» або як своєрідний «демократичний огріх». Але, з іншого погляду, великі коаліції можуть розглядатися як «політична необхідність» або ж навіть як «найкраща форма правління». По-четверте, велике значення мають причини та мотиви формування великих коаліцій, з-поміж яких на перше за вагомістю місце виходять такі: парламентська криза, коли відчувається потреба стабільності, внаслідок чого долаються ідеологічні відмінності між партіями; усвідомлення великими партіями, що вони мають більше спільного в ідеологіях між собою, ніж з маленькими партіями; висока фрагментація маленьких партій. І, по-четверте, великі коаліції не можуть розглядатись як конструкти та композиції одновекторного порядку, оскільки вони здатні мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тому лише врахування низки зазначених моментів й атрибутів здатне забезпечити чітку наукову відповідь з приводу того, чи виявиться ефективним використання моделі великих коаліцій у тій або іншій країні. Все це доводить, що великі коаліції повинні бути самостійним (хоч і змішаним) аналітичним типом коаліційних урядів більшості.

Приклади великих коаліцій у країнах Європи, 1945 – 2012 рр.⁴⁸

Країна (склад парламенту на момент формування коаліції)	Прем'єр-міністр (партія) ⁴⁹	Термін повноважень, рр.	Склад коаліції: партії (мандати партій) /сума мандатів, № (відсотків мандатів урядових партій, %)	Склад коаліції: партії (ідеологічне позиціонування) ⁵⁰	Тип коаліції за якісним чинником ⁵¹	Тип коаліції за кількісним розміром ⁵²	Тип коаліції за ідеологічним чинником ⁵³	Тип коаліції за співвідношенням урядових партій ⁵⁴
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Німеччина (496) (614)	К. Кізіґер (CDU)	1966 – 1969	SPD (202) + CDU (196) + CSU (49) / 447 (90,1) ⁵⁵	SPD (3,6) + CDU (6,3) + CSU (7,3)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр

⁴⁸ На підставі бази даних «Parliament and government composition database (ParlGov)» [17] не запропоновано прямого виокремлення великих коаліцій. Ми ж використали методику, за якою великими коаліціями є такі коаліційні уряди більшості, які формуються двома (трьома) найбільшими парламентськими партіями чи блоками за умови, що вони є ідеологічно несумісними або ж традиційно урядово-формотворчо несумісними (за звичайних умов формують урядові кабінети без підтримки одна одної й оцінюють одна одну як політично, електорально та урядово несумісні), а формування іншого зразка уряду виявляється неможливим.

⁴⁹ Назви партій пропонуємо винятково на основі абревіатур, бо завданням цього дослідження не є виявлення особливих атрибутів великих коаліцій у різних країнах, а навпаки, зведення цих атрибутів до певних спільнокореневих знаменників, на підставі чого можливе формування консолідованого наукового висновку.

⁵⁰ Ідеологічне позиціонування визначено на основі ліво-правого ідеологічного спектра за шкалою від «0» до «10» балів у напрямі від максимально лівих партій до максимально правих партій за методологією Ф. Каггеса і П. Мейра [8], Дж. Хубера та Р. Інглхарта [12], К. Бенюйта та М. Лейвера [4].

⁵¹ МПК – мінімально-переможні коаліції; НПК – надлишково-переможні коаліції.

⁵² Аб. б. – уряди абсолютної більшості; Кв. б. – уряди кваліфікованої більшості.

⁵³ Форм. несум. – формотворча несумісність – урядові партії позиціонуються як основні партії, тобто традиційно розглядаються урядово-формотворчими вето-акторами.

⁵⁴ Рівнов. констр. – рівноважна конструкція урядових коаліцій; Констр. з домін. парт. – конструкція урядових коаліцій із домінуючою партією.

⁵⁵ Партії CDU та CSU оцінюємо як окремі на основі таких пояснень: 1) беруть участь у виборах на регіональному та національному рівні відокремлено одна від одної; 2) ідеологічно розглядаються як суміжні, проте формально різні; 3) афіліюються на національному рівні; 4) становлять різні аспекти міжнародної афіліації (CDU – в межах Центристського демократичного інтернаціоналу й Міжнародного демократичного союзу, а CSU – лише в межах Міжнародного демократичного союзу); 5) відокремлено становлять різні ідеологічні позиції (CDU – християнська

ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України

Продовження таблиці

	А. Меркель I (CDU)	2005 – 2009	SPD (222) + CDU (180) + CSU (56) / 448 (73,0)	SPD (3,6) + CDU (6,3) + CSU (7,3)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Ісландія (63)	Г. Хорде II (Sj)	2007 – 2009	Sj (25) + Sam (18) / 43 (68,3)	Sj (7,5) + Sam (4,1)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Ірландія (166)	Е. Кенні (FG)	з 2011	FG (76) + Lab (37) / 113 (68,1)	FG (6,4) + Lab (3,6)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Констр. з домін. парт.
Португалія (250)	М. Соареш (PS)	1983 – 1985	PS (101) + PSD (75) / 176 (70,4)	PS (4,0) + PSD (6,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Словенія (90)	Я. Дрновсек (LDS)	1993 – 1994	LDS (22) + SKD (15) + ZL (14) + SDSS (4) / 55 (61,1)	LDS (3,7) + SKD (6,6) + ZL (3,1) + SDSS (7,0)	НПК	Аб. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Болгарія (240)	С. Станішев (KzB)	2005 – 2009	KzB (82) + NDSV (53) + DPS (34) / 169 (70,4)	KzB (2,8) + NDSV (5,8) + DPS (4,6)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Румунія (334)	Е. Бок (PD-L)	2008 – 2009	PD-L (115) + PSD (110) / 225 (67,4)	PD-L (5,4) + PSD (3,2)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Австрія (165) (183)	Л. Фігль II (OVP)	1947 – 1949	OVP (85) + SPO (76) / 161 (97,6) ⁵⁶	OVP (6,5) + SPO (3,7)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Л. Фігль III (OVP)	1949 – 1952	OVP (77) + SPO (67) / 144 (87,3)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Л. Фігль IV (OVP)	1952 – 1953	OVP (76) + SPO (67) / 143 (86,7)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Дж. Рааб I (OVP)	1953 – 1956	OVP (74) + SPO (73) / 147 (89,1)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.

демократія і ліберальний консерватизм; CDU – християнська демократія, консерватизм і баварський регіоналізм). Додатково див: [6; 7, с. 296; 16].

⁵⁶ Заданий формат коаліційного уряду більшості Л. Фігля II позначений як велика коаліція. Але його доцільно трактувати і як зразок коаліції національної єдності, бо OVP була наділена понад половиною складу парламенту. Разом з цим апелюємо до композиції попередніх урядів К. Реннера та Л. Фігля I, які склалися із усіх партій, а тому підпадали під конструкцію коаліцій національної єдності. Тому ми не погоджуємось із позицією Г. Штрохмейра, який зараховує ці два уряди до числа урядів «великої коаліції» [19].

Продовження таблиці

	Дж. Рааб II (OVP)	1956 – 1959	OVP (82) + SPO (74) / 156 (94,5)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Дж. Рааб III (OVP)	1959 – 1960	OVP (79) + SPO (78) / 157 (95,2)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Дж. Рааб IV (OVP)	1960 – 1961	OVP (79) + SPO (78) / 157 (95,2)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	А. Горбах I (OVP)	1961 – 1962	OVP (79) + SPO (78) / 157 (95,2)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	А. Горбах II (OVP)	1962 – 1963	OVP (81) + SPO (76) / 157 (95,2)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	А. Горбах III (OVP)	1963 – 1964	OVP (81) + SPO (76) / 157 (95,2)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Й. Клаус (OVP)	1964 – 1965	OVP (81) + SPO (76) / 157 (95,2)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Й. Клаус (OVP)	1965 – 1966	OVP (81) + SPO (75) / 156 (94,5)	OVP (6,5) + SPO (3,7)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Ф. Враніцький I (SPO)	1987 – 1990	SPO (80) + OVP (77) / 157 (85,8)	SPO (3,7) + OVP (6,5)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Ф. Враніцький II (SPO)	1990 – 1994	SPO (80) + OVP (60) / 140 (76,5)	SPO (3,7) + OVP (6,5)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
(183)	А. Гузенбауер (SPO)	2007 – 2008	SPO (68) + OVP (66) / 134 (73,2)	SPO (3,7) + OVP (6,5)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
Люксембург (40)	П. Дюпонг V (CSV)	1951 – 1953	CSV (21) + LSAP (19) / 40 (100,0)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
(52)								

ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України

Продовження таблиці

(56)	Дж. Бех I (CSV)	1953 – 1954	CSV (21) + LSAP (19) / 40 (100,0)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
(59)	Дж. Бех II (CSV)	1954 – 1958	CSV (26) + LSAP (17) / 43 (82,7)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
(64)	П. Фрієден (CSV)	1958 – 1959	CSV (26) + LSAP (17) / 43 (82,7)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
(60)	П. Вернер II (CSV)	1964 – 1969	CSV (22) + LSAP (21) / 43 (82,7)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Г. Торн (DP)	1974 – 1979	LSAP (17) + DP (14) / 31 (52,5)	LSAP (3,3) + DP (6,6)	МПК	Аб. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Дж. Сангер I (CSV)	1984 – 1989	CSV (25) + LSAP (21) / 46 (71,9)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Дж. Сангер II (CSV)	1989 – 1994	CSV (21) + LSAP (17) / 38 (63,3)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Аб. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Дж. Сангер III (CSV)	1994 – 1995	CSV (21) + LSAP (17) / 38 (63,3)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Аб. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Ж-К. Юнкер I (CSV)	1995 – 1999	CSV (21) + LSAP (17) / 38 (63,3)	CSV (6,4) + LSAP (3,3)	МПК	Аб. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
	Нідерланди (100)	Л. Бейл (KVP)	1946 – 1948	KVP (32) + PvdA (29) + PvdV (6) / 67 (67,0)	KVP (5,9) + PvdA (3,6) + PvdV (7,3)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.
В. Дріс I (PvdA)		1948 – 1951	KVP (32) + PvdA (27) + CHU (9) + VVD (8) / 76 (76,0)	KVP (5,9) + PvdA (3,6) + CHU (5,8) + VVD (7,3)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
В. Дріс II (PvdA)		1951 – 1952	KVP (32) + PvdA (27) + CHU (9) + VVD (8) / 76 (76,0)	KVP (5,9) + PvdA (3,6) + CHU (5,8) + VVD (7,3)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
В. Дріс III (PvdA)		1952 – 1956	KVP (30) + PvdA (30) + ARP (12) + CHU (9) / 81 (81,0)	KVP (5,9) + PvdA (3,6) + ARP (5,8) + CHU (5,8)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.

Продовження таблиці

(150)	В. Дріс IV (PvdA)	1956 – 1958	KVP (49) + PvdA (50) + ARP (15) + CHU (13) / 127 (84,5)	KVP (5,9) + PvdA (3,6) + ARP (5,8) + CHU (5,8)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.	
	Й. Калс (KVP)	1965 – 1966	KVP (50) + PvdA (43) + ARP (13) / 106 (70,7)	KVP (5,9) + PvdA (3,6) + ARP (5,8)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.	
	Д. Уюл (PvdA)	1973 – 1977	PvdA (43) + KVP (27) + ARP (14) + PPR (7) + D66 (6) / 97 (64,7)	PvdA (3,6) + KVP (5,9) + ARP (5,8) + PPR (1,6) + D66 (4,5)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.	
	Д. ван Агт II (CDA)	1981 – 1982	CDA (48) + PvdA (44) + D66 (17) / 109 (72,7)	CDA (5,9) + PvdA (3,6) + D66 (4,5)	НПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.	
	Р. Любберс III (CDA)	1989 – 1994	CDA (54) + PvdA (49) / 103 (68,7)	CDA (5,9) + PvdA (3,6)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.	
Бельгія (202)	П-Х. Спаак II (BSP-PSB)	1947 – 1948	PSC-CVP (92) + BSP-PSB (66) / 158 (78,2)	PSC-CVP (н.д.) + BSP-PSB (2,5)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.	
	(212)	П-Х. Спаак III (BSP-PSB)	1948 – 1949	PSC-CVP (92) + BSP-PSB (66) / 158 (78,2)	PSC-CVP (н.д.) + BSP-PSB (2,5)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
		Т. Лефевре (PSC-CVP)	1961 – 1965	PSC-CVP (96) + BSP-PSB (84) / 180 (84,9)	PSC-CVP (н.д.) + BSP-PSB (2,5)	МПК	Кв. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.
		П. Хармел (PSC-CVP)	1965 – 1966	PSC-CVP (77) + BSP-PSB (64) / 141 (66,5)	PSC-CVP (н.д.) + BSP-PSB (2,5)	МПК	Аб. б.	Форм. несум.	Рівнов. констр.

1. Литвин В. Типи урядових кабінетів / Віталій Литвин // Політологічний вісник : Збірник наукових праць. – 2008. – № 37. – С. 123–138.
2. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи : Монографія / Анатолій Романюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.
3. Art D. The Organizational Origins of the Contemporary Radical Right : The case of Belgium [Електронний ресурс] / David Art // Comparative Politics. – 2008. – Vol. 40. – No. 4. – P. 421–440. – Режим доступу до ст. : http://www.mwpweb.eu/1/31/resources/publication_238.pdf
4. Benoit K. Party policy in modern democracies [Електронний ресурс] / Kenneth Benoit, Michael Laver. – London : Routledge, 2006. – 287 p. – Режим доступу до запропонованої інформації : http://www.tcd.ie/Political_Science/ppmd/PPMD_11apr2006.pdf
5. Berglund S. The Handbook of Political Change in Eastern Europe : [second edition] / Sten Berglund, Joakim Ekman, Frank Aarebrot. – Edward Elgar Publishing, 2004. – 626 p.
6. Boswell C. Politicizing migration : opportunity or liability for the centre-right in Germany? / Christina Boswell, Dan Hough // Journal of European Public Policy. – 2008. – Vol. 15. – No. 3. – P. 331–348.
7. Budge I. Ideology, Strategy, and Party Change : Spatial Analyses of Post-war Election Programs in 19 Democracies / Ian Budge, David Robertson, Derek Hearl. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 516 p.
8. Castles F. Left-right political scales : Some expert judgments / Francis Castles, Peter Mair // European Journal of Political Research. – 1984. – Vol. 12. – No. 1. – P. 73–88.
9. Coffey H. The adaptation of the extreme right's discourse : the case of the Vlaams Blok / Hilde Coffey // Ethical Perspectives : Journal of the European Ethics Network. – 2005. – Vol. 12. – No. 2. – P. 205–230.
10. Dodd L. Coalitions in Parliamentary Government / Lawrence Dodd. – Princeton : Princeton University Press, 1976. – 283 p.
11. Erk J. From Vlaams Blok to Vlaams Belang : The Belgian Far-Right Renames Itself / Jan Erk // West European Politics. – 2005. – Vol. 28. – No. 3. – P. 493–502.
12. Huber J. Expert interpretations of party space and party locations in 42 societies / John Huber, Ronald Inglehart // Party Politics. – 1995. – Vol. 1. – No. 1. – P. 73–111.
13. Laver M. Party Policy and the Government Coalitions / Michael Laver, Ian Budge. – London : Palgrave Macmillan, 1992. – 448 p.

14. Lijphart A. Patterns of Democracy : Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries / Arend Lijphart. – New Haven, London : Yale University Press, 1999. – P. 90–115.

15. Nikolenyi C. Cabinet Stability in Post-Communist Central Europe / Csaba Nikolenyi // Party Politics. – 2004. – No. 10. – P. 123–150.

16. Nordsieck W. The database about parliamentary elections and political parties in Europe [Електронний ресурс] / Wolfram Nordsieck. – Режим доступу до інформації : <http://www.parties-and-elections.eu/>

17. Parliament and government composition database (ParlGov) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації : <http://www.parlgov.org>

18. Roosendaal P. Government Survival in Western Multi-Party Democracies / Peter van Roosendaal // European Journal of Political Research. – 1997. – No. 32. – P. 71–92.

19. Strohmeier G. Grand Coalitions – Political Reasons and Political Impacts [Електронний ресурс] / Gerd Strohmeier // PSA. – 2007. – 5 р. – Режим доступу до запропонованої інформації : <http://www.psa.ac.uk/2007/pps/Strohmeier.pdf>

20. Strom K. Minority Government and Majority Rule / Kaare Strom. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 293 р.

21. Warwick P. The Durability of Coalition Governments in Parliamentary Democracies / Paul Warwick // Comparative Political Studies. – 1979. – No. 11. – P. 465–498.

22. Woldendorp J. Party Government in 48 Democracies (1945–1998) : composition, duration, personnel / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge. – London : Kluwer Academic Publishers, 2000. – 580 р.

Сергій Білошицький

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті розглядаються можливі наслідки для перспектив поширення ліберальної демократії стрімкою зміни демографічного балансу між західною та іншими цивілізаціями. Зазначається, що упродовж останнього сторіччя західна цивілізація поступово втрачала власний демографічний динамізм, водночас інкорпоруючи у свої суспільства зростаючі потоки мігрантів з незахідних цивілізацій. Робиться висновок, що зазначений